

УДК 069.02 (477.63)

Чирич Л.М.

МАЙСТЕР ПЕТРИКІВСЬКОГО НАРОДНОГО РОЗПИСУ АНДРІЙ ПІКУШ

На прикладі історії розвитку петриківського декоративного розпису висвітлюються особливості художньої майстерності заслуженого майстра народної творчості А.А. Пікуша, послідовника старої петриківської школи «малювальниць» з їх фольклорним світосприйманням.

На примере истории развития петриковской декоративной росписи выделяются особенности художественного мастерства заслуженного мастера народного творчества А.А. Пикуша, последователя старой петриковской школы “рисовальщиц” с их фольклорным мировосприятием.

On the sample of history of development of Petrikovka decorative painting the author studies peculiarities of the creative activity of A.A. Pykush, Honored Master of the national work of Ukraine, the successor of the old traditions of Petrikovka painters with heir folk outlook.

В Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д.І.Яворницького зберігається цінна колекція творів майстрів петриківського декоративного розпису. Серед численних колекцій музейної скарбниці, витвори петриківських майстрів можна презентувати як дивовижне, феєричне зібрання українського народного декоративного мистецтва. Колекція налічує близько 1150 одиниць. Це розписи на папері, дереві, пап'є-маше, пресованій тирсі, порцеляні, склі, металі, пластмасі. Петриківський розпис прикрашає посуд, скриньки, пасхальні яйця, дитячі іграшки, вази, декоративні настінні таріли, таці, сувеніри, а також предмети інтер'єру: полиці для рушників і посуду, великі скрині, портрети, ікони [3]. Академік Д.І. Яворницький був першовідкривачем для сучасників цієї чарівної краси народного декоративного розпису [1]. До нього на території Придніпров'я майже ніхто не звертав уваги ні на декоративний, ні на настінний розписи, ніхто їх не колекціонував. Не знав про цей вид народного мистецтва і відомий український етнограф Федір Вовк. Відвідавши Катеринославський музей незадовго перед імперіалістичною війною, він, за свідченням Д.І. Яворницького, був здивований і вражений тим, що побачив у музеї (тут вже у 1905 році було багато предметів домашнього вжитку: скрині, піч, шкатулки, ложки, мальовки). Він вивіз до Петербургу, де працював, декілька зразків для тодішнього музею Олександра III. За ініціативи Д. Яворницького та при діловому сприянні Федора Вовка, до Катеринославського музею незабаром приїхала петербурзька художниця Є.К. Евенбах (1881-1981), яка за дорученням Д. Яворницького зробила копії (на кальці) настінних розписів, деякі знаходяться в ДНІМ і сьогодні, решту було

надіслано до Петербургу Федору Вовку (зберігаються в Музеї етнографії). Завдяки Д.І. Яворницькому – «народному академіку», як називали його сучасники, не в'яне петриківська квітка, вона відома і зараз на увесь світ [10, с. 194].

Історія формування колекції петриківського розпису, питання ролі Д.І.Яворницького в його збереженні були предметом дослідження багатьох істориків та мистецтвознавців. Зокрема, певні аспекти щодо витоків народного розпису, його фіксації, особливостей творчості петриківських майстрів знайшли місце в працях С. Абросимової [1], Н. Глухенької [2], Ю. Смолій [6], Л. Тверської [7].

Високою майстерністю, новаторством і глибокою любов'ю до традицій петриківського розпису просякнуті роботи Андрія Андрійовича Пікуша, заслуженого майстра народної творчості, нині директора Петриківського Центру народної творчості. Біля 40 його робіт зберігається у фондах ДНІМ [8], серед них: мальовки – «Червоний букет» 1982 р. [X 1812], «Червоні квіти» 1982 р. [X-1815], «Квітка» 1982 р. [X-1811]; панно - «Виноград» 1985 р. [X-1876], «Осінь» 1985 р., [X-1885], «Птахи на калині» 1985 р. [X-1886], «Петрів батіг» 1985 р [X-1887], «Соняшники» 1985 р. [X-1888], «Перець» 1985 р. [X-1889], «Жоржини» 1985 р. [X-1891], «Калина» 1985 р. [X-1891]; посуд дерев'яний, виготовлений особисто Андрієм Пікушем (баклагі 1982 р. [X-1822,1824], таріль «Петриківка» 1982 р. [X-1820], поставець 1982 р. [X-1860], діжечка 1982 р. [1861], миска 1983 [1821], цукорниця 1982 р.[1818], скарбничка «Кучерявки» 1982 р.[X-1868], ваза «Калина» 1984 р. [X-1865], ваза «Півонії» 1984 р. [X-1866], салотівка з пестиком 1984 р. [X-1814], шкатулка 1984 р. [X-1813], скринька 1984 р. [X-1815], кухонний набір із 17 предметів 2007 р. [X-1943]); посуд з гутного скла, який виготовлений львівськими майстрами і розписаний Пікушем: графин-каламарчик 1984 р. [С-221], дзбанок 1984 р.[С-222], цукорниця 1984 р. [С-223], поставець 1984 р.[С-224], куманець 1984 р. [С-225], штоф 1984 р. [С 226].

Мистецтвознавці зазначають, що малюнок Андрія Пікуша відрізняє вишуканість, витонченість, чарівність, делікатність [7]. Особливо майстра приваблювала розпис на деревині, бо він прихильник первісної школи петриківського декоративного розпису, де дерево було основним матеріалом для творчості. Його букети, ягода, птахи яскраво квітнули на дерев'яних поставцях, баклагах, штофах, мисках, тарелях, вазах, але зрілий Пікуш витіснив малюнок на посуді на другий план, бо домінувати має сам посуд.

У 1985 році Андрій Андрійович відкрив для петриківського розпису невідомі раніше техніки і матеріали, зокрема - кераміку і гутне кольорове скло, віродив стародавній звичай запорозьких козаків розписувати побутовий повсякденний посуд. Музейна колекція посуду, виконаного у старовинній техніці вільно видувного скла, жовтого, зеленого, прозорого, як сльоза кольору, майстрами Львівського експериментального заводу художніх виробів з петриківським розписом Андрія Пікуша, відрізняється своєю надзвичайністю. Майстер згадує: «Поїхав до Львова, де на експериментальному заводі художнього скла видували скляні предмети. Але була велика черга на

виготовлення скляних предметів. Я знайшов вихід – за допомогою головного художника фабрики здобув доступ в керамічний цех, де ночами (цех працював цілодобово), за моїми ескізами і за мої кошти складуви відроджували стародавні форми запорізького посуду» [5]. Отримавши скляні посудини, Андрій став розписувати їх за старовинними зразками квітковим орнаментом холодною емаллю.

Андрія Пікуша завжди оточували обдаровані люди: у дитинстві – бабуся Тетяна Пата, у школі – талановиті художники, майстри петриківського розпису Василь Соколенко та Федір Панко, обдаровані друзі, дружиною стала Марія Пікуш, яка теж виросла в талановитого майстра декоративного розпису під впливом чоловіка. Марія з дитинства любила малювати петриківським розписом – її родичі жили у Петриківці, куди вона часто приїжджала. Тут вона познайомилась з роботами майстринь і сама розпочала малювати. Ще школяркою вона розписала свою хату, чим дуже здивувала селян. Закінчивши школу, поступила працювати ученицею на фабрику «Дружба», де і зустріла свого майбутнього чоловіка Андрія Пікуша. Її майстерність росла під його наглядом. Тепер Марія Пікуш – народний майстер петриківського декоративного розпису. Її роботи прикрашають колекцію ДНІМ. Серед її робіт – панно, мальовки, які вражають майстерністю, своєрідністю композиції, малюнком. Її панно «Святий вечір» [Х-1875] завжди привертає увагу глядачів – це картина зі зворушливим яскравим, чарівним сюжетом. Дітей своїх подружжя Пікушів виховувало в любові до рідної землі, мальовничої природи. Дочка їхня, хоча й не стала майстром декоративного розпису, але володіє технікою малювання, знає мистецтво петриківського розпису. В Канаді, де вона тепер проживає, проводить майстер-класи для аматорів народного малюнка, організувала ансамбль народного танцю.

Простежуючи біографію майстра, бачимо, які враження дитинства визначили вибір його життєвого шляху. Народився Андрій Пікуш 29 жовтня 1950 року в с.м. Петриківка Дніпропетровської області в селянській родині. У своїй автобіографії Андрій Андрійович пише: «Батьки мої походили з селянських родин середнього достатку, що мали по 6-7 дітей, по 3-5 гектарів землі. Дід Дмитро по лінії батька мав млин, коней, худобу, міцне селянське господарство, яке утримували за рахунок своєї власної праці. Під час насильницької колективізації у 20-х роках ХХ століття, щоб уникнути репресій, все своє майно віддали до колгоспу і самі пішли туди працювати за мізерну платню» [5]. Батько майстра – Андрій Дмитрович (1917 р.н.) мав чотирикласну освіту, працював трактористом у колгоспі, пройшов всю війну 1941-1945 рр., мати Марія Феодосіївна закінчила 10 класів петриківської школи, мріяла стати вчителем, але війна зруйнувала всі плани. Під час окупації села жінка була насильно відправлена окупантами до Німеччини на примусові роботи. В автобіографії читаємо зворушливі рядки Андрія про маму: «Визволили їх американські війська. Спочатку показували документальні зйомки зруйнованих міст в Україні та агітували їхати в Америку, Канаду, але мама вирішила повернутися додому. Передавали їх американці урочисто, з оркестром, військам

радянської армії. Після урочистостей їх заштовхали у товарні вагони і повезли у сталінські табори. Мама потрапила до м. Маріуполь, де розбирали руїни заводу. Після повернення з табору працювала продавцем в сільмазі» [5].

Малювати Андрій любив з дитинства. Так судилося, що його бабуся Орина Максимівна (1883 року народження, мати батька Андрія) була двоюрідною сестрою Тетяни Якимівни Пати – талановитої художниці петриківського розпису. У своїй автобіографії він згадує: «Бабуся Орина часто провідувала свою сестру Тетяну і мене брала з собою. Завдяки цьому мені і відкрилося вперше диво петриківського розпису. Я був вражений особливою казковістю, красою квіточки, що створила бабуся Таня. Я був вражений простим способом її малювання квітки стеблинкою рогози, саморобним пензликом, зробленим з кошачої шерсті, зображення ягідок відтиском пальця. Вона посадила мене за стіл і дала гілочку, фарби, і я вперше провів кольорову стрічку під наглядом Тетяни Якимівни. Вона мене навчила малювати першу квіточку, ягідки. В саду розглядала зі мною квіточки, листочки, звертала увагу на їх колір, і з тих пір я полюбив малювати. Я з насолодою розглядав її малюнки, які були різноманітні і дуже кольорові. Тепер я можу казати – Тетяна Якимівна вразила мене своїм вмінням малювати, особливою доброю людиною вдачею. Можливо, саме ці враження і визначили для мене подальший вибір життєвого шляху, взявши гору над багатьма моїми іншими захопленнями. Вечорами я слухав легенди бабусі Ориши про історію села, яке було засновано запорізьким козаком Петриком і було його родовим хутором. Згодом село широко розрослося через переселення людей з козацького поселення Курилівка. В ті часи цариця Катерина роздавала навколишні землі та села панам у власність, але Петриківка, в пам'ять козака Петрика, що загинув у боях, було залишено вільним селом. Бабуся розказувала мені про чудовий різьблений сволок, який був в хаті дідуся і який передали у 1927 році до Дніпропетровського історичного музею (де він тепер і зберігається). З раннього віку мене дуже притягали народні пісні і музика – у батька і мами були великі і дуже співучі родини, мали чудові голоси і вміли чудово співати. Це був особливий багатоголосий народний спів якоїсь надзвичайної степової широти, якої я ніде не чув. Співали часто навіть під час якоїсь гуртової роботи, а особливо у свята, чи у неділю за родинним столом.

З малих дитячих літ я заслухався грою. на гармошці талановитого сільського музики – самоука Олексія Телихі. Він сам складав пісні, виготовляв на замовлення чудові гармонії. Самотужки і я навчився грати деякі мелодії на слух, і все просив батька, щоб віддав мене вчитися у музичну школу. Проте бюджет сім'ї не сприяв цьому» [5].

З дитинства Андрія оточувала мальовнича місцевість з безліччю озер дубових гаїв. Він писав: «Все моє дитинство пов'язане з Дніпровими плавнями. Ватагами дітвори ми подорожували там, досліджуючи кожен її куточок, малі та великі озера і переліски, бурти (піщані дюни) порослі шелюгами та верболозами, з яких ми робили верші для лову риби» [5].

Тепер, з висоти років, Андрій Андрійович зробив висновок: «Саме ця велична та водночас лагідна природа вклала в душу потребу взятися за фарби

та пензлі. Не менш сильним поштовхом для мене було відкриття традицій нашої народної культури, до якої слід віднести і розпис, і звичаї, які я пізнав від своїх близьких та односельчан – петриківців, що зуміли їх зберегти» [5].

Навчався Андрій Пікуш у відомого майстра петриківського розпису В.І. Соколенка в петриківській дитячій художній школі, а також закінчив Дніпропетровське державне художнє училище у 1969 році за фахом малярства та педагогіки. У характеристиці, яку надав А.А. Пікушу голова правління Спілки художників України, читаємо: «Трудову діяльність у галузі петриківського розпису розпочав на фабриці художніх виробів «Дружба» у 1971 році. Приймав участь у обласних та республіканських художніх виставках з 1972 року, у всесоюзних та міжнародних – з 1976 року. Від самого початку творчого шляху активно працює над відродженням художніх виробів з дерева, виявивши себе серед майстрів лідером осередку, що започаткували цей основний напрям його сучасного розвитку. Оволодівши різноманітними прийомами обробки дерева, та створюючи оригінальні форми художніх виробів на основі глибокого розуміння народних традицій, А.А. Пікуш здійснив значний внесок у розвиток в осередку головних напрямків з дизайну форм художніх виробів та їх розпису» [9].

З 1972 року А.А. Пікуш поєднує творчу працю з педагогічною діяльністю по вихованню майбутньої зміни осередку петриківських майстрів. У тому ж році запровадив навчання петриківського розпису у петриківській середній школі, з метою професійної орієнтації учнів 9 – 10 класів. Створив програму та методику навчання. Переможець всеукраїнських та всесоюзних педагогічних читань вчителів 1979 р. Відмінник народної освіти України. Працюючи вчителем Петриківської філії Дніпропетровської дитячої художньої школи, що діяла з 1958 р., не маючи сталого приміщення, А.А. Пікуш ініціював та організував за сприянням органів місцевого самоврядування реконструкцію старого, покинутого будинку, збудованого у 1909 р., завдяки чому школа отримала власне приміщення, та розвинулася у самостійний навчальний заклад – Петриківську районну дитячу художню школу ім. Т.Я. Пати, разом с тим збережено будинок, що відноситься до пам'яток архітектури.

Працюючи в Експериментальному цеху петриківського розпису ДХВК Художнього фонду з 1975 р., здійснюючи індивідуальне учнівство, а також через неформальний творчий семінар, організований ним серед творчої молоді Петриківки, виховав ряд талановитих майстрів, серед яких: заслужені майстри народної творчості України Наталля Рибак, Марія Пікуш, В.І. Карпець, а також члени НСХУ О.І. Зінчук, Л.Ф. Скляр, М.І. Пата, В.І. Міленко та інші.

А.А. Пікуш – член національної спілки художників України з 1977 року, у 1981 році присвоєне звання «Заслужений майстер народної творчості України» [9]. Андрій Андрійович Пікуш неодноразово представляв народне мистецтво петриківського розпису на міжнародних виставках: 1983 рік – Всесвітня виставка «Людина та світ ЕКСПО – 83» (м. Монреаль, Канада); 1986 рік – виставка петриківського розпису у Польщі (Варшава, Гданськ, Сопот); 1993 рік – у Канаді (Вінніпег, Саскатун); 2000 рік – у США (Чикаго, Філадельфія) [9].

У 1991 році Андрій Андрійович організував перше в Україні колективне підприємство Центр народного мистецтва «Петриківка», яке в складних для галузі економічних умовах, коли в осередку зупинилися підприємства народних промислів, зберіг та згуртував творчий актив Петриківки. У Центрі згуртувалося 40 провідних майстрів осередку, серед них 20 членів НСХУ, 6 заслужених майстрів народної творчості України. Майстри колективу представляють петриківський розпис на регіональних, всеукраїнських та міжнародних виставках. В Центрі постійно діє свій виставковий зал, що активно відвідується шанувальниками народного мистецтва. Поряд з цим Центр проводить активну виставкову діяльність в Україні та за її межами. Серед найбільш творчо активних майстрів колективу В.А. Глущенко, Н.І. Турчин, Н.Р. Калюга, Н.М. Рибак, В.І. Дека, М.В. Дека, М.І. Пікуш, К.М. Тимошенко, В.І. Карпець, Л.Г. Іванченко, Л.Ф. Скляр, Т.Ф. Пата, В.І. Міленко, а також молоді майстри І.Д. Кібець, В.Д. Шевченко, С.М. Біленко та інші.

Проте творчий розвиток колективу стримується у зв'язку з існуючими в галузі економічними труднощами. Стан петриківського осередку віддзеркалює в собі проблеми всієї галузі та історичних осередків народного мистецтва України [5].

В своїй автобіографії Пікуш пише: «Для вирішення цих проблем назріла гостра проблема прийняття Державної програми збереження та сталого розвитку традиційного народного мистецтва, а також створення відповідних регіональних програм розвитку. Якщо цього не зробити сьогодні, то потім це обійдеться Державі значно дорожче, а осередки народного мистецтва у своєму розвитку зазнають таких тяжких втрат, які ні фінансово ні морально виміряти не можливо. Не можна допустити, щоб ці безцінні джерела були замулені чи втрачені для майбутніх поколінь» [5].

Петриківський розпис тепер відомий всьому світу. У 2012 році ЮНЕСКО прийняло рішення внести його до «Списку об'єктів нематеріального культурного надбання світу». Було зроблено чимало заходів, які сприяли цьому. Серед них – створення в січні 2013 р. документального фільму «Диво Придніпров'я». Для фільму було знято багато сюжетів в залах Дніпропетровського національного історичного музею і на музейній виставці «У кожного своя доля, свій світ широкий», за участю музейних наукових співробітників відділу сучасної історії України – Людмили Чирич та Світлани Біленко. Працівники музею продемонстрували можливості музейної експозиції та виставок у популяризації сучасного народного мистецтва петриківських майстрів живопису, підкреслили роль музею і Дмитра Яворницького у збиранні і збереженні українського національного культурного надбання, серед якого вагоме місце посідають традиції і творчість петриківських майстрів народного живопису.

Бібліографічні посилання:

1. Абросимова С.В. Хранитель і дослідник народної творчості [Д. Яворницький] // Народне мистецтво. – 1999. – № 3-4. – С. 3-4.
2. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. – К., 1965. – 41 с.
3. . Зубкова Г.Є. Інформація про колекцію петриківського розпису Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Дніпропетровськ, 2012 р. // Науково-діловодний архів ДНІМ. Поточні справи 2012 р. – 2 арк.
4. Пікуш А.А. Петриківський розпис. (Короткий нарис з історії петриківського розпису.) Рукопис. Петриківка, 2013 р. // Науково-діловодний архів ДНІМ. Поточні справи 2013 р. – 3 арк.
5. Пікуш А.А. Автобіографія. Рукопис. Петриківка, 2013 р. // Науково-діловодний архів ДНІМ. Поточні справи 2013 р. – 8 арк.
6. Смолій Ю. Осередки селянського хатнього малювання Катеринославщини першої третини ХХ століття: до історії дослідження // Студії мистецтвознавчі. Число 3. Архітектура. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. – К.: Видавництво ІМФЕ, 2003. – С. 79-92.
7. Тверська Л.В. Історія петриківського розпису. Вступна стаття // Петриківка: Альбом. – Д., 2001. – С. 17-35.
8. Фондова колекція творів петриківського розпису // Фонди ДНІМ (шифри подані в дужка в тексті).
9. Характеристика А.А. Пікуша, надана головою правління ДОНСХУ. Дніпропетровськ, 1991 р. // Науково-діловодний архів ДНІМ. Поточні справи 2013 р. – 1 арк.
10. Шубравська М.М. Д.І. Яворницький. Життя, фольклорно-етнографічна діяльність. – К., 1972. – 252 с.

Надійшла до редколегії 10.04.2013.